

Interjú Vizkelety Andrásné Ecsedy Judittal, aki 2025 márciusában a Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozat kitüntetésben részesült

Milyen magyar könyvet nyomtattak a XVIII. században Eldorádóban?

Vizkelety Andrásné Ecsedy Judit
ecsj@vipmail.hu
bibliográfus, szűkebb szakterülete
a magyarországi könyvtörténet,
nyomdászattörténet,

a Magyar Tudományos Akadémia
doktora,

a nemzeti könyvtár nyugalmazott
tudományos kutatója

Perger Péter
perger.peter@oszk.hu
MNMKK Országos Széchényi Könyvtár
Régi Nyomtatványok Tára,
tudományos kutató

Vizkelety Andrásné Ecsedy Judit bibliográfus, bibliográfus, tudományos kutató, az MTA doktora, szűkebb szakterülete a magyarországi könyvtörténet, nyomdászattörténet, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a nemzeti könyvtár nyugalmazott tudományos kutatója 2025. március 15-én a Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozat kitüntetésben részesült tudományos tevékenysége elismeréseként. Elsősorban gratulálunk a rangos szakmai kitüntetéshez!

Sok mindent ki lehetne emelni Ecsedy Judit pályájából, de e lap

hasábjain a – riportokban, méltatásokban többet emlegetett – nyomdászattörténész mellett a bibliográfust szeretném megszólítani.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán végeztél, angol–könyvtár szakon. Milyen érdekes párosítás...

Igen, összesen ketten voltunk ezzel a szakpárosítással, megjegyzem, akkoriban mindenkinek kétszakosnak kellett lennie, és kötelező volt a pedagógiai tantárgyak felvétele és persze a pedagógiai gyakorlat is. Bár nagyon szerettem az angol szakot, mégis jobb közösség volt a sokkal kisebb könyvtár szakon, így inkább oda húztam, és az ott hallgatott előadások is felkeltették érdeklődésemet. Ez különösen igaz az első évekre, amikor írástörténetet, könyvtörténetet tanultunk.

Kik voltak azok a meghatározó tanárok, tudósok az életedben, akik alakították érdeklődésedet, pályádat, és miben?

Angol szakon mindenekelőtt Ruttkay Kálmánt említeném. Abban az időben volt néhány olyan évfolyam, akik előfelvételik voltak, vagyis a helyünk megvolt, de a tanulmányainkat csak a következő tanévben kezdtük, mindkét szakon. De közben havonta előadásokat hallgattunk, angolból Ruttkay Kálmántól, könyvtár szakon Fülöp Gézáttól. Ők maradtak nekem a későbbiekben is a legkedvesebb és legmeghatározóbb tanárain. Diplomamunkám megírását mindketten támogatták és figyelemmel kísérték: William Morris és az angol könyvművészet volt a témája.

Mire elvégeztem az egyetemet, már volt könyvtárosi múltam, hogy úgy mondjam. Az egyetem előtt egy évig a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában dolgoztam, azután az egyetem utolsó éveiben hetenként több alkalommal a Külügyminisztérium Könyvtárában végeztem feldolgozómunkát. És voltak a kötelező nyári könyvtári gyakorlatok is: én egyik évben a pápai járási és városi könyvtárban dolgoztam, másik évben a veszprémi megyei könyvtárban.

Mikor kerültél az Országos Széchényi Könyvtárba, és hol kezdted pályafutásodat?

1971-ben kezdtem itt dolgozni. Bár több állásajánlatot is kaptam – akkoriban az angoltudás egyáltalán nem volt olyan magától értetődő, mint manapság – végül az Országos Széchényi Könyvtár mellett döntöttem, ahol a Gyarapítási Osztályra kerestek angolreferenst. Elődöm, Szilvássy Zoltánné ugyanis akkor vette át a Központi Katalógus Osztály vezetését. Itt, a Gyarapítási Osztályon éppen tíz évig dolgoztam, nagyon jó társaságban: Birkás Endre író volt az osztályvezetőnk, volt egy belföldi és egy külföldi csoport. A belföldi csoport az aukciókkal, vételi ajánlatokkal, leltárihiányok pótlásával foglalkozott és az akkor még létező Könyvelosztóból¹ kiválogatott könyvekkel. A külföldi csoportban kollégáim Kelecsényi Ákos Gábor és Vekerdi József voltak, a szláv nyelvű könyvekkel Dániel György foglalkozott. Nekem mint angolreferensnek a számtalan külföldi, angol, amerikai kiadói katalógus átnézése volt a feladatom, valamint a könyvek rendelése, amely a Kultúra Külkereskedelmi Vállalaton² keresztül folyt. Az Országos Széchényi Könyvtárnak azonban – egyedülként – joga volt közvetlenül a külföldi, magyar könyveket kiadó cégekkel is levelezni és könyvet rendelni. Akkoriban még az Egyesült Államokban, Dél-Amerikában, Ausztráliában több emigráns könyvkiadó is működött, tőlük szereztük be például Márai Sándor vagy Wass Albert könyveit.

Miért éreztél késztetést a könyvtárosi mellett a tudós-kutató munkára?

A Gyarapítási Osztályon a külföldi csoport vezetője Wix Györgyné volt, akire nagyon sok szeretettel emlékezem. Ő maga is végzett kutatómunkát, és ezért – megamiért az általam választott témát kutatásra érdemesnek találta – támogatta kutatónapi kérelmemet³ és kutatásaimat. Ez a téma pedig a magyarországi nyomdászattörténet volt, újszerű módszere pedig a betűtípus-kutatás.

Hogyan kapcsolódtál be a nyomdászattörténeti és a betűtípus-kutatásokba?

A betűtípus-kutatás kimondottan a *Régi magyarországi nyomtatványok*⁴ munkálataihoz kapcsolódott, mert remélhető volt, hogy ezzel a módszerrel a számos

töredék vagy címlap nélküli régi nyomtatvány nyomdahelyhez és időhöz köthető. Tehát segédeszköz lehetne a régi magyarországi nyomtatványok meghatározásához, el lehetne döntení, hogy egy-egy hiányos nyomtatvány itthon készült-e – és ha igen, hol, mikor? – vagy külföldön, és akkor nem tartozik a magyar retrospektív bibliográfiába. Ekkor még senki sem gondolta, hogy ezzel a módszerrel a hazai nyomdászat első 230 évét az egyes nyomdák felszerelésének rekonstrukciójával több kötetben, nagyon szemléletesen be tudjuk mutatni.

Amikor Borsa Gedeon, a Régi magyarországi nyomtatványok szerkesztőségének vezetője szervezni kezdte ezt a tipográfiai kutató társaságot, akkor a Régi magyarországi nyomtatványok 2. kötete volt munkában, az 1601 és 1635 közötti időszak. Elsősorban azokkal a nyomdával volt érdemes foglalkozni, amelyek abban az időben működtek vagy éppen akkor létesültek. Így Galli Katalin és Farkas Ágnes egy-egy kassai nyomdával, Pavercsik Ilona a lőcsei tipográfiával, én a gyulafehérvári fejedelmi nyomdával foglalkoztam. Át kellett nézni minden, abból a műhelyből származó könyvet, másolatokat készíteni, kigyűjteni a teljes betűsorozatokat, minden nyomdai cífrát, díszes kezdőbetűt, díszet, illusztrációt. Mindez nem lett volna lehetséges, ha nem jelentek volna meg éppen akkoriban a gyorsmásoló gépek, amelyek mérethű reprodukciót adtak. Nekem különös szerencsém volt, hogy a betűk és díszek összehasonlítása révén nyilvánvaló lett, hogy a pozsonyi katolikus nyomdát vitte Bethlen Gábor Erdélybe, fejedelmi székhelyére. Ehhez a munkához pontosság, türelem és olyanfajta képi memória kell, amit a művészettörténészek vagy régészek jól ismernek.

Visszatérve korábbi kérdésemre, további pályám szempontjából a legmeghatározóbb Borsa Gedeon volt, aki nagy következetességgel, empátiával végezte a régi nyomtatványok számbavételét, leírását és a kollégák kutatásra buzdítását. Ő egyébként akkoriban kezdte újraértékelni Hess András budai nyomdájának kérdését,⁵ felhasználva a betűtípus-kutatás tapasztalatait.

Említettem, hogy ekkor a második RMNy-köteten dolgoztunk, típuskutatásunk eredményeként ebben a részben egyetlen olyan nyomtatvány sem maradt, amelynek ne tudtuk volna meghatározni a nyomdahelyét és a nyomtatás idejét.

Időközben a típuskutatási munkákhoz csatlakozott két fiatal kutató, Szilágyiné Bánfi Szilvia, majd Perger Péter (az interjú készítője – a szerk.) is, és az RMNy további kötetének meghatározott tételei már az ő kutatásaikra is támaszkodtak és támaszkodnak ma is a készülő, 6. kötet idejében.

A betűtípus-kutatás révén így bekapcsolódott a Régi magyarországi nyomtatványok munkálataiba, ha jól értem, tulajdonképpen „külsőként”.

Egyetemi doktori dolgozatom témája adódott: a gyulafehérvári fejedelmi nyomda története. Ekkor még továbbra is a Gyarapítási Osztályon dolgoztam, és kutatónapon meg persze azon kívül is, szabadidőmben végeztem a nyomdatörténeti kutatásokat. Amikor Borsa Gedeon egyik legrégebbi munkatársa, Hervay Ferenc Levente nyugdíjba ment és a ciszterci rend anyaházába, Zirc-re költözött, nagy megtiszteltetés volt, hogy én lehettem az utóda, átkerültem a Régi magyarországi nyomtatványok szerkesztőségébe, ahol azonban nemcsak az RMNy-kötetek készültek, hanem feladat volt a XVIII. századi nyomtatványok bibliográfiájának összeállítása is. Én lettem Petrik Géza bibliográfiája pótköteteinek⁶ a gazdája. Ebben Pojjákné Vásárhelyi Judit munkáját vettem át, ő ettől kezdve teljes időben az RMNy-nyel foglalkozott. Az időközben felmerülő hiányos impresszumú nyomtatványok, töredékek meghatározásával azért továbbra is foglalkoztam, és folyamatosan készítettem több hazai nyomda felszerelésének repertóriumát, amelyek részletekben meg is jelentek, összesítve pedig akadémiai

doktori dolgozatomban: *Fejezetek a magyarországi könyvnyomtatás történetéből* címmel. Ezenkívül „megörököltém” Hervay Ferenctől⁷ az Erdélyben készült cirill betűs román és óegyházi szláv kiadványok leírásának feladatát, mert praktikus okokból ezzel mindig csak egyvalaki foglalkozott, akinek a romániai szakirodalomba is be kellett dolgoznia magát. Erdélyben ugyanis 1544 óta nyomtattak cirill betűs könyveket.

Röviden említetted csupán, hogy a betűtípus- és a nyomdászattörténeti kutatások, illetve az RMNy-ben való közreműködés mellett a XVIII. századi retrospektív magyar nemzeti bibliográfia „gazdája” is lettél. Fontos azonban kiemelni, hogy ez munkásságod nagyon fontos része, vezetéseddel készült el Petrik Géza: Magyarország bibliographiája 8., 9., 10. kiegészítő kötete.

Tehát bibliográfus lettem, a magyar retrospektív bibliográfia XVIII. századi szakaszával foglalkoztam. Az OSZK-ban volt akkoriban egy kurrens bibliográfiai osztály és egy másik retrospektív bibliográfiai osztály is, amely a XIX–XX. századi kiadványokat regisztrálta, akkoriban a Horthy-korszak bibliográfiája készült el. Mi pedig a legkorábbi nyomtatványok bibliográfiáját készítettük. A Régi magyarországi nyomtatványok szerkesztőségében a Petrik *Magyarország bibliographiája*⁸ eredeti négy kötete mellé akkor már elkészült az 5. és a 6. kötet, én tehát a 7. kötet anyaggyűjtése idején kerültem a csoportba.

A kívülálló számára a bibliográfiakészítés talán unalmas, szürke feladatnak tűnik. Hogyan fogalmaznád meg számukra, miért szép vagy vonzó feladat retrospektív nemzeti bibliográfiát összeállítani? Mit találtál a legérdekesebbnek ebben a munkában? Van olyan különleges „találat”, amely kiemelten említésre méltó?

A legrégebbi könyvek regisztrálásával foglalkozó kollégák munkája nem szokványos, íróasztal melletti munka. Mert munkánk magába foglalta a könyvek felkutatását, leírását, nyilvántartását, címlap- vagy teljes fotózását, és nagyon-nagyon sok levelezést hazai és külföldi könyvtárakkal. Ezek a régi könyvek természetesen a történelmi Magyarország területén voltak leginkább megtalálhatók, a legtöbb esetben csak egyetlen példányban, és nekünk sokszor ennek az egyetlen példánynak kellett „utána mennünk”. Tehát miután az összes hazai könyvtár régi anyagát már felmértük, szükség volt a szomszédos országok könyvtárainak alapos átvizsgálására is. A lengyelországi és délvidéki könyvtárak átnézése addigra, amikor én odakerültem, már befejeződött. A soron következő a csehszlovákiai könyvtárak kutatása volt. Ez nagyon gördülékenyen ment, mert nemcsak az OSZK támogatta útjainkat anyagilag, hanem a kulturális minisztérium is.

Nekem például mindjárt az első kiküldetésem 1981-ben egy kéthetes, minisztérium által támogatott kutatóút volt Trencsénbe, Zsolnára, az alsókubinyi Čaplovič-könyvtárba és a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárba. Akkoriban még egy helybeli kísértő adtak az ember mellé, például erre az utamra is, de Prágában is. Nagyon jó kollegiális kapcsolatokat alakítottunk ki az ottani könyvtárosokkal, gyakran ők is nálunk kutattak, személycsere-egyezmények⁹ keretében. Ezek a jó kapcsolatok, barátságok évtizedekig megmaradtak, mindig volt kihez fordulnunk, akár személyesen, akár levélben, majd később e-mailben.

Erdélybe csak a rendszerváltozás után jutottunk el, gyűjtésünk a Petrik 8. pótkötetében látszódik. Annak, hogy erdélyi könyvtárakban is kutathattunk, különösen

nagy jelentősége volt, tekintve, hogy maga Petrik Géza sem gyűjtött annak idején erdélyi könyvtárakban. Két alkalommal kárpátaljai könyvtárakban is kutathattunk.

A gyűjtőutak után kielemeztük az eredményeket, az újdonságokat leírtuk, az addig ismeretlen példányokat nyilvántartásba vettük, és ez lett a következő Petrik-kötet nyersanyaga. Ahogy említettem, nagyon gyakori az egyetlen példányban meglévő XVIII. századi könyv is, és különös figyelmet fordítottunk a variánskiadásokra. Ez már önmagában is elég érdekes, de engem a típuskutatás vezetett el a hamis és fiktív nyomdahelyű régi magyar nyomtatványok számbavételéhez. A XVIII. századi „Gondolatfalván”, „Eldorádóban” megjelent könyvek valódi nyomtatási helyét kutattam ki, ugyanis bebizonyosodott, hogy a betűtípusok összehasonlítása még az 1770-es, 1780-as évekig is használható a nyomdák azonosítására. A több száz hamis és fiktív nyomdahelyű magyarországi kiadványt két bibliográfiában adtam közre, az egyiket magyarul, a másikat németül.^{10,11}

Mi a jelentősége ezeknek a vállalkozásnak, és hol tart ma a kutatás?

Azt hiszem, az eddigiekből is látszik, hogy főként az a jelentősége, hogy levéltári adatok vagy korabeli források híján is el tudjuk dönteni, hogy egy-egy nyomtatvány – ha címlapján nem árulja el, vagy nem maradt fenn a címlapja – valóban a történelmi Magyarországon készült-e, vagyis a magyar retrospektív bibliográfiába tartozik-e. OTKA-pályázatok révén a hazai nyomdák XVIII. századi felszerelését is összegyűjtöttük mérethű másolatok formájában kollégáimmal. Ez nyersanyagként, kéziratként rendelkezésünkre áll, ha meghatározandó nyomtatvány kerül elő.

A Petrik-bibliográfia 10. kötetének megjelenésével ma 35 ezer magyarországi vagy magyar nyelven külföldön megjelent könyvet ismerünk a XVIII. századból. Petrik Géza még csak 11 600 címet írt le bibliográfiájában, tehát azóta megháromszoroztuk számukat. Ezek között vannak több száz oldalas kötetek, ponyvák, egyleveles gyászjelentések, színlapok: semmit sem hagytunk figyelmen kívül, amit abban az évszázadban nyomtattak.

Mivel foglalkozol most, és milyen terveid vannak a jövőre?

Miután nemrégiben megjelent *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézisajtó korában*,¹² amely már a reformkorig tárgyalja a témát, ilyen nagyobb vállalkozásban nem gondolkodom. Folyamatosan fordulnak hozzám töredékek meghatározásával, és rendszeresen publikálok a Magyar Grafika folyóiratban. Jelentős projekt a „Typographia”¹³ tematikus honlapnak a megújítása, bővítése, amely az MNMKG OSZK honlapján található magyar–angol változatban. A tartalom két részre tagolódik: egy történeti leíró részre, amit én szerkesztek, és egy nyomdász adatbázisból, amelyet Bánfi Szilvia kolléganőm gondoz. Terveink között szerepel a honlap megújítása, korszerűsítése, kiegészítése digitális tartalmakkal.

Látva, tapasztalva energikusságodat, hallatlan munkatempódat, biztos vagyok benne, hogy ezeket a terveidet hamarosan meg is valósítod mindannyiunk hasznára. Nagyon köszönöm a beszélgetést. Még egyszer gratulálok ehhez a magas kitüntetéshez. további jó munkát és hozzá jó egészséget kívánok!

Lábjegyzet

¹ Az OSZK Könyvelosztó osztálya (KEO) 1954-től működött. Feladata az államosított könyvek újraelosztása, valamint a könyvtárak számára főlegessé vált kiadványok hasznosítása, selejtezése volt. 1973-tól Főlépítvány Központ néven működött, 2000-től a Raktári Osztály keretében működött a 2008-as megszűnéséig.

² Az 1948-as államosítás után az export és az import jogát kizárólag állami tulajdonban lévő, külön monopóliummal rendelkező és szakágazatonként létesült külkereskedelmi vállalatok ruházták. A külföldön megjelent könyvek behozatalával – több egyéb kulturális termék mellett – a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat foglalkozott.

³ A törvény lehetőséget adott a közgyűjtemények számára, hogy speciális, a munkavállaló alapfeladataiba szorosan nem tartozó tudományos szakfeladat ellátására meghatározott munkaidőkeretet biztosítson. A tudományos fokozattal nem rendelkezőknek a tervezett téma vagy feladat pontos meghatározásával pályázni kellett az intézmény tudományos bizottságánál. A gyakorlat számos tudományos projekt megvalósítására nyújtott lehetőséget. A törvényi lehetőségek 2011 után a közgyűjtemények számára erősen beszűkültek. Jelenleg az intézmények változó mértékben élnek ezzel a lehetőséggel.

⁴ A Régi magyarországi nyomtatványok (RMNy) egy könyvtörténeti kézikönyvsorozat. A bibliográfia a Magyarországon nyomtatott és külföldön magyar nyelven megjelent kiadványokat írja le időrendben, részletes kiadástörténettel és a példányok lelőhelyével, tízféle mutatóval. Előkészítése 1952-ben kezdődött, első kötete pedig 1971-ben jelent meg.

⁵ Borsa, G. (2013) Andreas Hess, Budapest, OSZK. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/24600/24643/24643.pdf> (Utolsó elérés: 2025.06.02.)

⁶ Kovács, E., V. Ecsedy, J. (szerk.) (2017) Magyarország bibliographiája 1712–1860 IX. Pótlások, Budapest, OSZK ISBN 978 963 200 667 3

⁷ Hervay Ferenc Levente (1919–2016) római katolikus pap, ciszterci szerzetes, tanár, történész, könyvtáros, bibliográfus. A Zirci Ciszterci Apátság új könyvtárának vezetője.

⁸ Petrik, G. (1888) *Magyarország bibliographiája, 1712–1860: 1. köt.: könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak: [A–G]*, Dobrowsky, Budapest.

Petrik, G. (1890) *Magyarország bibliographiája, 1712–1860: 2. köt.: könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak: [Gy–O]*, Dobrowsky, Budapest.

Petrik, G. (1891) *Magyarország bibliographiája, 1712–1860: 3. köt.: könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak: [Ö–Z]*, Dobrowsky, Budapest.

Petrik, G. (1892) *Magyarország bibliographiája, 1712–1860: 4. köt.: könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak: Pótlék [A–Z]*, Dobrowsky, Budapest.

⁹ Az Országos Széchényi Könyvtár a szocialista országok partnerintézményeivel egyedi egyezményeket kötött, amelyek keretében a könyvtár munkatársai megállapodás szerinti napot kutathattak a vendéglátó költségére az adott intézményben, ellentételezésként pedig a keret terhére fogadta az onnan érkező könyvtárosokat. Elsőként a Szlovák Nemzeti Könyvtárral, a Matica slovenskával kötött ilyen egyezményt a könyvtár, 1970-ben, majd 1971-ben más csehszlovákiai, jugoszláviai és NDK-beli könyvtárakkal is (vö. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1970–1971. 54). A jól bevált gyakorlat sokáig – a rendszerváltozás után is – megmaradt.

¹⁰ V. Ecsedy, J. (1996) *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek: 1539–1800*, Borda Antikvárium, Budapest. ISBN 239 995 507 42 65

¹¹ V. Ecsedy, J. (1999) *Alte ungarische Bücher mit falschen deutschen Druckorten 1561–1800*, Ergänzungen zu Emil Wellers Repertorium Die falschen und fingierten Druckorte (Übers. Albrecht Friedrich), Borda Antikvárium, Budapest.

¹² V. Ecsedy, J. (2021) *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézisajtó korában*, Kossuth Kiadó, Budapest. Elérhető: https://real.mtak.hu/78412/1/001-202_Könyvnyomtatás%20MO-n_nyomda.pdf (Utolsó elérés: 2025.06.02.)

¹³ MNMKSZ OSZK Typographia – A kézisajtó kora. Elérhető: <https://typographia.oszk.hu/> (Utolsó elérés: 2025.06.02.)

